PARTENIE COSMA ŞI PROBLEMA URBARIALĂ DIN TRANSILVANIA CELEI DE A DOUA JUMĂTĂŢI A SECOLULUI AL XIX-LEA

de
MIHAI D. DRECIN

Partenie Cosma s-a născut în 12 februarie 1837 la Beiuș[1], într-o familie de țărani-meșteșugari. Școala primară și liceul le urmează în orășelul natal, cu rezultate dintre cele mai bune.[2] După un scurt și ratat intermezzo ca student, timp de trei trimestre (1855—1856), la Institutul teologic din Arad, frecventează și absolvă Facultatea de drept a Universității din Budapesta (1857—1861). Diploma și-o ia în specialitatea: „drept comercial și cambial". În toamna anului 1862 se reîntoarce în orașul de pe Crișul Negru, deschizîndu-și un birou avocațial.

Dacă avem în vedere criteriile „teoriei generațiilor"[3] și o aplicăm vieții politice românești din Transilvania anilor 1848—1918, Partenie Cosma poate fi încadrat, la prima vedere, generației 1848/1880. Acestei generații de oameni politici îi corespunde cu exactitate calitatea pe care Visarion Roman, un alt marcant reprezentant al aceleiași generații, o împărtășea — într-o scrisoare din 1869 — lui George Barițiu: „Pe semne noi ăst rînd de oameni așa sîntem ursiți, să fim de toate"[4]. De fapt, trebuințele naționale i-au obligat să fie deopotrivă luptători politici, animatori culturali, autori de cărți, ziariști, conducători de întreprinderi economice, oameni de bancă etc. Partenie Cosma se impune și rămîne pentru posteritate ca: ziarist, colaborator al „Telegrafului român" și „Concordiei", om politic, deputat de Beiuș în parlamentul din Budapesta din partea P.N.R.

---

[1] Arhivele Statului Oradea, *fond Registre de stare civilă*, Registrul nr. 89, Matricola botezaților din 1825—1843, fila 32 (verso), poziția 190.

[2] Arhiva Liceului „Samuil Vulcan" — Beiuș, *Foile matricole pe anii 1851—1855*.

[3] Ioan Lupaș, *Trei generațiuni în politica românească din Ardeal*, București, 1926, p. 7.

[4] Vasile Netea, *Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Corespondența sa cu Gheorghe Barițiu și Iosif Hodoș*, Sibiu, Editura „Revistei Economice", 1942, p. 34.

https://biblioteca-digitala.ro

din Banat, Crișana și Maramureș între anii 1872—1881 și mai ales ca director-executiv al Băncii „Albina" din Sibiu între 1886—1915.[5]

Originea sa țărănească și profesiunea de avocat l-au apropiat de cei mulți și asupriți. Cît timp a practicat avocatura în Beiuș (1862—1876), fiind totodată și avocatul domeniilor Episcopiei greco-catolice de Oradea (1863—1872), Partenie Cosma are ocazia să cunoască în amănunțime situația țăranului român din Sătmar, Bihor, Arad, Banat, inclusiv în complexa „problemă urbarială". De la 1 mai 1876, familia Partenie Cosma se stabilește la Sibiu[6]. Din anul următor devine avocat al Băncii „Albina", calitate în care este solicitat să se deplaseze în diferite părți ale Transilvaniei istorice, pentru a evalua garanțiile ipotecare ale clientelei, care solicita credite. Este ocazia care îi permite, printre altele, să aprofundeze situația concretă a regimului proprietății funciare de aici, în parte deosebit de cel din părțile românești dinspre Ungaria[7] — croit pe baza legislației din Ungaria propriu-zisă.

„Problema urbarială" din Transilvania celei de a doua jumătăți a secolului trecut are la bază complexul de ordonanțe, decrete, patente și legi, date după revoluția din 1848/1849, pentru a reglementa raporturile dintre foștii proprietari feudali și foștii iobagi. Patentele imperiale din 1853 și 1854 decretează stăpîn pe pămînturile lor sute de mii de familii de țărani, organizînd juridicește mica proprietate individuală în Transilvania și părțile vestice. Patentele aveau însă și multe imprecizii de redactare, fapt ce a permis moșierilor să intenteze foștilor lor iobagi mii de procese. „Tribunalele urbariale" constituite anume pentru a curma aceste diferende, nu au reușit să le rezolve. În această situație, intelectualii români, mai ales avocații, sar în apărarea foștilor iobagi români. Partenie Cosma pătrunde cel mai adînc, sub raport juridic, această problemă, dînd asistență juridică mai multor zeci de comune românești în diferite instanțe judecătorești, mai apoi chiar în Parlamentul din Budapesta.

În deceniul al optulea al secolului trecut presa maghiară cere tot mai insistent reglementarea problemei agrare din Transilvania. Cu această ocazie, moșierimea maghiară, mare proprietară în Transilvania, urmărea două obiective. În primul rînd realizarea comasării prin înghițirea proprietăților țărănești mai valoroase, enclave în proprietatea moșierească. Astfel, valoarea moșiei creștea, deoarece de obicei moșierul dădea țăranului expropriat un lot de pămînt de mai slabă calitate. În al doilea rînd se cerea statului o reducere a contribuției moșierimii la cheltuielile legate

---

[5] Mihai D. Drecin, *Banca „Albina" din Sibiu — instituție națională a românilor transilvăneni (1871—1918)*, Sibiu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 83—208.

[6] *Telegraful român*, Sibiu, 1910, nr. 137, p. 1—2.

[7] Afirmația o face într-o ședință a Parlamentului din Budapesta, în iunie 1880, cînd spune: „*... m-am nizuit a cunoaște și referințele de acolo* (din Transilvania istorică — n.n.) *și a face paralelă între ambele proceduri* (este vorba de reglementarea urbarială în „părțile ungurene" și Transilvania istorică — n.n.) (*Telegraful român*, 1880, nr. 71).

https://biblioteca-digitala.ro

de realizarea comasărilor. În acest context guvernul elaborează un proiect de lege pe care-l prezintă Parlamentul la 1 martie 1880.

Avocații români din Transilvania, studiind proiectul de lege al guvernului, consideră că „... intențiile și urmările acestuia sînt păgubitoare intereselor poporului român din Ardeal". Întruniți în mai multe conferințe, dintre care se detașează cele de la Cluj (28 martie) și Sibiu (21 aprilie 1880), se hotărăște redactarea unui „memorand" care să cuprindă o analiză pertinentă a proiectului de lege guvernamental, cerîndu-se modificarea lui în sensul satisfacerii intereselor țăranilor și moșierilor, în egală măsură. Cu redactarea definitivă a documentului se însărcinează un grup format din Dr. Ioan Rațiu (președintele Conferinței de la Sibiu), Partenie Cosma și Dr. Aurel Isacu — secretari, Iosif Șt. Șuluțiu. Redactat, „Memorandul avocaților români"[8], din rîndurile căruia respiră ideile și formulările datorate lui Partenie Cosma, este înaintat Parlamentului din Budapesta[9].

Comisia juridică a Parlamentului, studiind proiectul de lege al guvernului și observațiile cuprinse în „Memorandul avocaților români", abandonează proiectul de lege guvernamental și însărcinează pe Bokross Elek, deputat de Cluj, să redacteze un alt proiect de lege. Demn de subliniat este faptul că în proiectul de lege elaborat de deputatul clujan se ține cont întru cîtva și de părerile exprimate de avocații români[10].

La 5 iunie problema urbarială din Transilvania este pusă în discuția Parlamentului, prin noul proiect de lege redactat de deputatul Bokross.

În toate fazele discutării lui, Partenie Cosma este principalul purtător de cuvînt al deputaților români. Din cele 20 de intervenții ale acestora, atît în faza dezbaterii generale, cît și a celei speciale, pe articole, lui Partenie Cosma îi revin 15[11]. Toate se remarcă printr-o înțelegere și stăpînire perfectă a fondului problemelor în discuție, printr-o elevată și sobră exprimare juridică, prin obiecțiile și soluțiile propuse, care vizau o reglementare a diferendelor dintre moșieri și țărani, bazată exclusiv pe dreptate și consimțămîntul ambelor părți[12].

Pătruns de marea importanță a proiectului de lege în discuție, avînd în vedere dispozițiile noi pe care le lansează și timpul mult prea scurt avut la îndemînă pentru a-l studia în amănunțime[13], Partenie Cosma propune amînarea discutării lui pînă în toamnă, deoarece „... un cuvînt gre-

[8] Vezi conținutul lui la T. V. Păcățian, *Cartea de Aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1910, vol. VI, p. 858—872.

[9] La 17 aprilie 1880 (Pavel Berariu, *Partenie Cosma în slujba Ardealului, Tip. Cooperativă* „Literatura Creștină", București, 1938, p. 68).

[10] *Ibidem*

[11] Celelalte revin lui George Pop de Băsești (3), Nicolae Stravoiu, Petru Mihalyi.

[12] *Telegraful român*, 1880, nr. 72. Intervenția lui P. Cosma la discutarea paragrafului 6.

[13] Este vorba de numai două zile.

https://biblioteca-digitala.ro

șit un șir greșit în această chestiune, e în stare să provoce cea mai mare neliniște în acea parte a țării la care se referă“[14].

Comparîndu-l cu proiectul de lege al guvernului, proiectul de lege Bokross apare mai realist. Totuși, conține „... unele dispozițiuni, cari, deși la aparență nu se prezintă ca periculoase, în faptă totuși involvă pericole“[15]. Pentru evitarea acestora, Partenie Cosma propune o singură procedură pentru reglementarea proprietății din Transilvania și Ungaria, cere să se precizeze modalitatea de efectuare a comasării acolo unde reglementarea urbarială a fost deja efectuată, iar țăranii posesori de serii alodiale să fie apărați de deposedarea cu care îi amenință foștii poprietari[16].

În cadrul discuției pe articole, Partenie Cosma face propuneri și precizări menite a întregi și perfecționa proiectul de lege. Amintim: necesitatea consultării, în mai mare măsură, a deputaților români din „părțile ungurene“, capabili de mai multă obiectivitate decît experții din Transilvania istorică[17]; explică originea enclavelor agricole din păduri făcute de iobagi cu aprobarea nobililor proprietari încă înainte de 1848 și care trebuie să rămînă acum în posesia țăranului liber[18]; se cere dreptul de a se putea apela, în caz de nevoie, la „curia regală“, ca a treia instanță de judecată[19] și de a redeschide un proces pierdut din cauze independente de voința unei părți,“ ... dacă va avea (partea respectivă-n.n.) pentru aceasta motive acceptabile“[20]; sentința dată să fie oglinda întregului proces, adică judecătorul să prindă în sentință atît chestiunile în care părțile s-au împăcat pe parcurs cît și cele pentru care s-a cerut hotărîrea judecătorească[21].

Competența observațiilor și propunerilor lui Partenie Cosma la adresa proiectului de lege în problema urbarială rezultă, o dată în plus, din două surse: subscrierea, fără rezerve, la ideile sale, a celorlalți deputați români care iau cuvîntul în Parlament[22], respingerea tuturor propunerilor făcute de el, de către majoritatea maghiară din Parlament, fie că era vorba de idei de esență sau simple amendamente referitoare la stilul de redactare a vreunui paragraf.

---

[14] *Telegraful român*, 1880, nr. 65 (T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 873).
[15] T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 875.
[16] *Ibidem*, p. 876.
[17] *Telegraful român*, 1880, Sibiu, nr. 70.
[18] *Ibidem*, 1880, nr. 73.
[19] *Ibidem*, 1880, nr. 75.
[20] *Ibidem*, 1880, nr. 76.
[21] *Ibidem*, 1880, nr. 78.
[22] George Pop de Bășești afirmă în acest sens: *„Înainte de toate constat toate acele defecte în proiectul din dezbatere pe cari le-au descoperit și condeputatul Partenie Cosma .... sînt silit și gata a mă alătura la proiectul de rezolutiune prezentat din partea colegului meu Partenie Cosma“* (T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 880, 882—883). *Încît pentru propunerea domnului condeputat Partenie Cosma, eu o sprijinesc din motivele pe cari le-a spus dînsul ... Luînd toate acestea în considerare și împărtășind toate argumentele și temerile amicului meu Partenie Cosma ...“* (*Ibidem*, p. 874).

https://biblioteca-digitala.ro

În sfîrşit, faptul că Partenie Cosma a încercat tot timpul să introducă în legislația agrară a Transilvaniei practici deja existente în Ungaria propriu-zisă şi părţile româneşti dinspre Ungaria, ultimele evident mai liberale, mai moderne, mai în favoarea țăranului muncitor, explică promptitudinea cu care deputații maghiari au paralizat imediat intențiile deputatului român. Stăpînirea maghiară din Transilvania, exercitată în primul rînd prin moșierime, trebuia să rămînă fermă pe situație- fapt ce nu putea fi realizat decît prin apărarea forței economice a proprietății funciare moșierești.

Deși legea este votată în formularea ei inițială atît de Cameră cît şi de Casa magnaţilor, în prima jumătate a lunii iunie 1880, contactele liderilor politici români prilejuite de pregătirea exprimării punctului de vedere în problema urbarială au constituit un factor de apropiere dintre ei, într-o vreme de neînțelegeri şi inactivitate politică.

În măsura în care, foarte firesc, în decurs de un an de zile, se ajunge la crearea P.N.R. unificat (mai 1881, Sibiu), este la fel de firesc ca şi cel care s-a afirmat, odată în plus, cu ocazia discutării problemei urbariale din Transilvania în Parlamentul de la Budapesta, Partenie Cosma, să devină primul președinte al P.N.R. din Transilvania, Banat, Crişana și Maramureş*.

---

* Comunicare susţinută în cadrul celui de *al VII-lea Simpozion naţional de istorie agrară a României,* Suceava, 4—6 noiembrie 1982.

https://biblioteca-digitala.ro